

տած էր կեանքին մէջ: «Ինծի համար՝ ապրիլ Քրիստոս է»: Քրիստոսի հետ՝ անոր սիրոյն տառապողներուն համար, տառապանքը իր խայթոցը կը կորսնցնէ, նոր նշանակութիւն մը կը ստանայ, վսեմ բարձունքները տանող սանդուխ մը կ'ըլլայ:

Ան՝ որուն մէջ է Յիսուս եւ ինք Յիսուսի մէջ, իր կեանքը ներդաշնակ անոր կեանքին, ան՝ որուն կեանքը զուգահեռ կ'ընթանայ Աստուծոյ եւ Փրկչին կամքին

հետ, իսկապէս յաղթական կեանք մը պիտի ապրի:

Եթէ միայն կարող ըլլայինք Պօղոս Առաքեալի հետ ըսել «Ինծի համար՝ ապրիլ Քրիստոս է», պիտի կ'ընայինք նաեւ կրկնել Յիսուսի հետ «Ես աշխարհին յաղթեցի»:

ՍՈՒՐԷՆ ՎԵՑԻԿԵԱՆ

Արեւի, 1930

ՎԻՐԳԻԼԻՈՍԻ ԵՐԿՅԱԶԱՐԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻԻ

Գ.

ՎԻՐԳԻԼԻՈՍԻ ԿԵԱՆՔԸ. — Վիրգիլիոսի մահէն անմիջապէս յետոյ, իր բարեկամը Վարիոս եւ Մեկենասի նախկին գերիներէն, Մելիոս, անոր կենսագրականը գրեցին, բայց կայսրութեան վերջին դարերուն, եւ յետոյ ամբողջ Միջին Դարերու ընթացքին, մեծ բանաստեղծին կենսագրականը ծանրաբեռնուեցաւ առասպելներով, դարմանալի պատմութեանը: Ժողովուրդներու երեւակայութիւնը, յուսի ամէն տեղ, միայն մեծ մարդոց նկատմամբ առասպելախնամ պատմութեանը կը հիւսէ, ասկէ կը հասկցուի Վիրգիլիոսի հանձարին մեծութիւնը, անոր հռչակին ահագնութիւնը, որ դարէ դար, սերունդէ սերունդ կը փոխանցուի՝ առանց նուազելու, անանց նսեմանալու:

Պուլիլիոս Վիրգիլիոս Մարո (1), աշխարհի ամենամեծ բանաստեղծներէն մին եւ լատին բանահիւաներու ամենայայտնին, ծնաւ Քրիս-

տոսէ 70 կամ 69 տարի առաջ, Հոտի 684 թուականին Հոկտեմբեր 15ին (2), Պոմպէոս Մեծի եւ Լիկինիոս Կրասոսի հիւպատոսութեան ժամանակ: Անոր իսկական ծննդավայրը հաստատապէս յայտնի չէ, բայց կարելի է հետեւցնել իր գրութեանը — որչափ ալ անոնք անմեկին ըլլան — թէ Իտալիոյ Մանտուա (3)

(2) Ոմանք բանաստեղծին ծնունդը կը դրնեն հոկտեմբեր ամսու Իդուսին (Idus): Հռոմէական տոմարին համեմատ մարտ, մայիս, յուլիս եւ հոկտեմբեր ամիսներու 15րդ օրը եւ միւս ամիսներու 13րդ օրը՝ Իդուս կը կոչուէր:

(3) «... Superet moto Mantua notis,
Mantua vae miserae nimirum vicina
Cremonae!»

... բաւ է որ մեզ մնայ Մանտուան,
Աւա՛ղ, Թշուառ Կրեմոնի խիստ շատ մօտիկ Մանտուան.

Հոգ. թ. 27 եւ Մշակական Գ. 10: — Լատիններէն Mantua, իտալ. Montova, ֆրանս. Mantoue, վենետեան վոյեպոլիոյ քաղաք:

(1) Publius Vergilius Maro.

քաղաքին մօտ, Մինկիո (1) գետակին եզերքը զանազան առան (2) մը, ապագայ հոշակաւոր բանաստեղծին առաջին թոթովումներուն վրէկան եղաւ։ Չկան նոյնպէս ստույգ տեղեկութիւններ Վիրգիլիոսի հօր եւ մօր վրայ, ուստի կ'եզրակացուի թէ ան համեատ ընտանիքի մը զաւակն էր։ Ոմանք անոր հայրը բերտ մը կ'ենթադրեն, ուրիշներ՝ վարձկան մշակ մը որ, իր վարպետին աղջկան, Մագիա Պոլլաշի հետ ամուսնանալով, անտառներ կը դնէ, փեթակներ կը հաստատէ եւ փոքրիկ հարստութեան մը տէր կը դառնայ։ Աւելի խելքի մօտ է վերջին ենթադրութիւնը, որով կը պատկերացուի Վիրգիլիոս մանկիկ մը որ, կայտառ ուլի նման իր հօր բոլորութիւնն ուստեսելով, իր մատաղ սրտին ու հոգիին մէջ խորապէս կը զրոշմէ անջինջ սէրը զաշտերու եւ անտառներու, ծառերու եւ ծաղիկներու, մեղուներու եւ թռչուններու, հօտերու եւ հովիւներու որոնց անմահ երգիչը պիտի դառնար ապագային, մինչ իր երկու աւագ եղբայրները — իրեն պէս թոքերնին տկար — կը վախճանէին, մին՝ մանկական, միւր՝ պատենական հասակին։ Յամենայն զէպս աներկբայելի է թէ հայրը հողագործ մըն էր եւ գիւղացի (3), քանի որ Մերիո իր բազուկներուն վրայ քաղաք կը տանէր իր ուլը (4)։ Իսկա-

պէս չքնաղ քերթողին մանկութեան եւ պատանեկութեան վրայ որոշ բան մը չի գիտցուիր, անոր տաղերն ալ այդ մասին ոչինչ կը ստիպենք։

Հովուականները կը վկայեն թէ Վիրգիլիոս խնամուած կրթութիւն մը ստացած էր, բայց ո՛ւր, ի՞նչպէս։ Բանաստեղծին եւ ոչ մէկ զրութեան մէջ ակնարկութիւն մը կը նմարուի անոր կրթութեան վայրին եւ ուսուցիչներու մասին, կը կարծուի սակայն թէ մինչեւ եօթ տարեկան հասակը — ոմանք տասներկու տարեկան կ'ենթադրեն —, Մանտուայի մօտ, կրեմոն գիւղաքաղաքը ստիպէ յետոյ, ան զբերուեցաւ Միլան եւ անկէ ալ Նապոլի, որ այն ժամանակ գիտութեան եւ դպրութեան ծագեալ կենդան մըն էր։ Քննադատներէն ոմանք հաւանական կը գտնեն որ Վիրգիլիոս իր ուսանողական շրջանն աւարտած ըլլալ հոռմի մէջ։ Ո՛ւր որ ալ եղած ըլլալ ապագայ բանաստեղծին ուսանողական կեանքի վերջին հանգրուանը, ինչ որ ս եւ է կասկած չի վերցնէր՝ այն է թէ անոր կրթութիւնը վերին աստիճանի խնամուած եղաւ։ Վիրգիլիոս, արգարեւ, միայն գրականութեան չհետեւեցաւ, այսինքն ըստ ժամանակի սովորութեան՝ միայն Քերականութիւն եւ Ճարտասանութիւն չտրվեցաւ, այլ հետեւեցաւ նաեւ գիտութեան (մաթէմատիք եւ բժշկութիւն) եւ փիլիսոփայութեան։ Ծանօթ է մասնաւորապէս որ եպիկուրեան Սիրօնը, որուն հանդէպ մեծ յարգանք ունէր կիկերոն, անոր փիլիսոփայութեան ուսուցիչն եղաւ։ Բայց թէ այս վերջին երկու գիտութիւններն ո՞ր աստիճան զինքը հրապուրեցին, այդ մասին բնաւ տեղեկութիւն մը չի գտնուիր՝ ո՛չ իր գրուածքներուն եւ ո՛չ ալ ժամանակակից եւ յաջորդ սերունդներու գրութիւններուն մէջ։ Շատ հաւանական է որ երբ, 15 տարեկան հասակին — ասնական տարազ հագած օրն իսկ —, Լուկրետիոս բանաստեղծին անձնասպանութեան բռնի լսեց ու իմացաւ այնքան յայտնի մարդու մը վախճանին հետեւող ափսոսանքները, իր գրական կոշումը բոլորովին խտացաւ իր երեւակայութեան մէջ։ Ասոր ապացոյցն է Վիրգիլիոսի մեծ հիացումը Լուկրետիոսի ազդանդին վրայ, իր ձգտումը անոր նմանելու եւ իր յուսահատութիւնը անոր փառքին երբեք չհասնելու վախէն։

Քրիստոսէ առաջ, 41 թուին, Վիրգիլիոս

(1) «Fortunate senex! hic, inter flumina nota...» երջանիկ ճեք, Կոն Կո'ս քովը՝ քեզի ճանօթ գետերու... Հոգ. Ա. 52. — Կանօթ գետերն են Պո եւ Մինկիո։ Լատ. Mincius, իտալ. Mincio, վենետեան Լոմբարդիոյ գետակ մը որ այժմեան Պո գետը կը թափի Պո, Լատիններու Padusը, աւելի հին ատենները Eridanus կը կոչուէր, 586 հազարամիկէր երկար, Ադրիական ծովը կը թափի։

(2) Մինկիո գետակին եզերքը, Մանտուայի մօտ, Andes աւանը, որ այսօր Pietola կը կոչուի։

(3) «Pascite ut ante, boves, pueri; submitte tauros».

Առաջուան պէս, տղա՛ք, նախիր արծեցէք, ցուլ Լըծեցէք.

Հոգ. Ա. 46 եւ հետեւեալներ։

(4) «Hos illi (quod nec bene vertat!) mittimus haedes».

Կը ղրկենք այս ուլերն անոր /Թող ան բարով չըվայլէ/ Հոգ. Թ. 6։

դարձեալ իր ծննդավայրը կը գտնուէր երբ եռապեաները կրեմանի հողերը բաժնեցին իրենց զինուորներուն միջև: Մանտուայի, «կրեմանի խիստ շատ մօտիկ Մանտուայի հողամասը նոյնպէս կարտուեցաւ: Անկատար կերպով ծանօթ պարագաներու բերամար վերգիլիոսի կալուածներն ալ զբաւուեցան ու արուեցան օտարներու, նոյն իսկ կը թուի թէ վալլիէան մը բանաստեղծին կեանքը վտանգի ենթարկուեցաւ: Բայց իր բանաստեղծի համբաւը սկսած էր տարածուիլ եւ իրեն ապահովել ազդեցիկ անձնաւորութիւններու պաշտպանութիւնը, առնց կարգին էին՝ Ասինիոս Պոլլիոն, Կորնելիոս Գալլոս, Ալֆենուս Վարուս: Այս անձնաւորութիւններու խորհրդով վերգիլիոս Հոմ Գնաց, ուր, Մեկենասի ամենակարող ազդեցութեան շնորհիւ, Ոկտաւիանոս՝ բանաստեղծին վերադարձուց իր կալուածները, որով ան կեանքի ապահովութիւն ստացաւ:

Մեկենասի հետ իր մտերմութիւնն այնքան լատ էր որ 39 թուականին, իր բարեկամը, Որատիոսն (1) ալ ներկայացուց իր մեծա-

(1) վերգիլիոսի եւ Որատիոսի բարեկամութիւնը շատ մեծ էր, առաջինը երկրորդին երգիծական կծու ոճին ու գիւտերուն վրայ կը հիմնար, երկրորդն առաջինին ազնուութեան եւ բանաստեղծական համեմարին վրայ կը զմայլէր: Կը պատմուի թէ այս երկու մեծ գրողներն իրարու հետ գրական սրամիտ կատակներ կամ բառախաղութիւններ ալ կ'ընեն եղեր: Այսպէս, որ մը մէկը միւսին կը գրէ՝ «Mitto tibi navem prora pappique carentem» / «Կը ղրկեմ քեզ navem / նաւ մը՝ ցուկե եւ խեղճե՝ փութի /, ինչ որ կը նշանակէ «ողջոյն», արդարեւ եթէ navem բառին առաջին n տառը / նաւի ցուկը / եւ վերջին m տառը / նաւի խեղճը / ջնջենք, կը մնայ ave բառը, որ «ողջոյն կը նշանակէ: — Ուրիշ անգամ մը գրաւի կ'ելլեն թէ իրենցմէ ո՞րը պիտի կրնայ ամենավարձ նամակը գրել՝ միւսին: Երկար մտածելէ յետոյ, մին, կարծելով ամենակարճ նամակը գրած ըլլալ, կը գրէ բարեկամին՝ «ibo campo» / փութ պիտի երթամ /, միւսը, իբր պատասխան, լայնածաւալ թղթի մը / այն ժամանակ այսօրուան թուղթը փոխարինող նիւթին / ձիշկ կեղծոնը կը գրէ i տառը, որ կը նշանակէ «գնա՛» եւ կը ղրկէ իր բարեկամին:

նուն եւ զբաւէր պաշտպանին: Միեւնոյն ժամանակ Ոկտաւիանոս երիտասարդ կայսրն ալ ամենարարեացակամ տրամադրութիւնները ցոյց կուտար երիտասարդ բանաստեղծին հանդէպ:

Առողջութեամբ տկար, բորձրահասակ, թխաղէմ, մարմնով կարկամ, վերգիլիոս ամբողջ իր կեանքին մէջ զեղջկական երևույթ մը պահեց: Խօսելու զիւրութիւնն ալ չունէր ան, ուսանողական շրջանն աւարտելէն յետոյ, մէկ քանի անգամ փորձեց դատեր պաշտպանել, բայց բնաւ չյաջողեցաւ, որովհետեւ եթէ Կալլիոպէ, պերճախօսութեան եւ զիւցազներգութեան մուսան, մէկ աչքը մեծ բացած կը ժպտէր անոր, միւսը բոլորովին փակած ցոյց կուտար Մանտուայի դաւակին: Իր ձայնը սակայն շատ ասորժելի էր, նոյն իսկ անուշ, ինչ որ հոգիի հեղութեան ստույգ նշանն է, իր բանաստեղծութիւնները կարդալու ժամանակ մասնաւոր հմայքով մը կը վարակէր ունկնդիրները:

Վերգիլիոս չամուսնացաւ՝ խաղաղ, անգորր եւ պարզ կեանքը սիրելուն համար, արդարեւ իր երիտասարդութեան առաջին տարիներու միջադէպերն անցրնելէ յետոյ, որոնք քաղաքական կռիւներու հետեւանքներն էին, անոր կեանքին մէջ ուրիշ պատահար չի յիշուիր եթէ ոչ իր քերթուածներու շարագրութիւնն ու հրատարակութիւնը: Բաւական նկատելի հարստութիւն մը գրիգած էր, զոր կը պարտէր, կ'ըստի, իր բարեկամներուն առատաձեռնութեան, տուն մը ունէր Հոմի մէջ — Մեկենասի հոշակաւոր պարտէզներուն քով, բայց շատ քիչ անգամ հոն կը բնակէր՝ չօրհելով ո՛չ մեծ քաղաքը եւ ո՛չ ժողովրդականութեան առթած նեղութիւնները, ան կը սիրէր գաւառական խաղաղ կեանքը, կը նախադասէր մանաւանդ հարաւային Իտալիոյ դաշտանկարը, Կամպանիան, ուր, կարգ մը աւանդութիւններու համեմատ, Նոլայի մէջ կալուած մը ունէր: Իր իսկ խոստովանութեամբ, ան Մշակակամները զրեց Նապոլիի մէջ, կնէականը շարադրեց Կամպանիոյ եւ Միկիլիոյ մէջ: Հովուականները զրեցու համար մօտ երեք տարի զբաւ՝ Քրիստոսէ առաջ 41—39, Մշակակամներն իրեն արժեքին եօթ տարուան աշխատանք՝ 37—30, եւ զոր Ատէլլա փոքրիկ քաղաքին մէջ կարգաց Օդոատոս-Ոկտաւիանոսին, երբ սա Ոկտաւիանոս պատերազմէն

կը վերագանար: Յետոյ ձեռնարկեց Լնէականին, բայց չկրցաւ աւարտել՝ վաղանաս մահուան պատճառով:

Իր բարեկամներու հանդէպ Վիրգիլիոս բոլորովին անկեղծ էր եւ անոնց հետ կը վարուէր իր հոգւոյն բոլոր խանդավառութեամբ, իր «անկեղծ հոգի»ով՝ ինչպէս կ'ըսէր Որատիոս: Ան ազնիւ նկարագրի մը հետ քնքուշ սիրտ մը կը կրէր: Բանաստեղծութեան մասին ամենաբարձր գաղափարն ունէր ան եւ իր գեղարուեստական խղճամտութիւնը նուազ մեծ չէր քան իր հանճարը: Վարիոս կը պատմէր թէ որը խիստ փոքր թուով ստանաւոր կը գրէր ան, ու միշտ դանոնք կը վերաշարժուէր, կը սրբազրէր ու կը յղկէր: Տասը տարի է ի վեր իր Լնէականին կ'աշխատէր երբ մեռաւ. «առ նուազն երեք տարի ալ պէտք է, կ'ըսէր իր բարեկամներուն, զայն կատարելութեան հասցնելու»:

Սրտին բոլոր թելերովը բանաստեղծ եւ Հոմալեցի՝ հպարտ իր ցեղին փառքերով, Վիրգիլիոս, ինչպէս գրեթէ իր բոլոր ժամանակակիցները, յարեցաւ նոր վարչաձեւին՝ կայսրութեան, Օգոստոս Ոկտաւիանոսին մէջ տեսնելով մանաւանդ խաղաղութեան վերահաստատին ու երաշխաւորը: Վերջին տարիներու ընթացքին կայսեր հետ իր բարեկամութիւնը գրեթէ մտերմութեան վերածուած էր. բայց ան միշտ իր արժանաւորութիւնը պահել գիտցաւ, եւ ոչ ոք համարձակեցաւ անոր պալատական փառաքելութիւն վերադրել, քան մը որ չխնայեցին Որատիոսին:

Մեծ անհամբերութեամբ Լնէականի լոյս տեսնելուն կը սպասէին Վիրգիլիոսի ժամանակակիցները: Եղերերդի մը մէջ, որ հաւանաբար 25ին գրուած է, Պրոպերտիոս կ'արտայայտէ այն յոյսը որ գրուած էր անոր վրայ, ըսելով՝

Cedite, scriptores Romani, cedite Graii,
Nescio quid majus noscitur Iliade.

Տեղի տրէ՛ք դուք, գրողներ Հոմայեցի ինչպէս Յոյն,
Զըգիտեմ ինչ պիտի ծնի Իլիականէն լաւագոյն:

Երբ Օգոստոս, Սպանիայէն վերադառնալով, ժամանակ մը Հոմ կեցաւ (24էն 29), Վիրգիլիոս անոր կարգաց Լնէականի Դ. 2. եւ Թերեւս Բ. գրքերէն զանազան կտորներ: Օգոստոսի քոյրը, Ոկտաւիա, որ ներկայ էր այդ ընթերցումին. լսելով 2. գրքի այն էջը, ուր բանաստեղծը հիանալի կերպով կը նկարագրէր այդ դժբախտ տիկնոջ որդւոյն վաղածամ մահը, սաստիկ յուզումէն մարեցաւ ինկաւ. երբ նորէն զգաստացաւ, Ոկտաւիա իր որդւոյն մահը պատկերացնող խորքանշխարտովին զրամական վարձատրութիւն մը նուիրեց, որով բանաստեղծը, այդ քանի մը տողերուն համար, ստացաւ մօտաւորապէս 52 հազար Ֆրանք ոսկի զրամ: Իր մեծ ձեռնարկը վերջացնելէ առաջ, Վիրգիլիոս ուղեց Յունաստանն այցելել, հոն թէ՛ իր առողջութիւնը դարմանելու եւ թէ՛ նոր ներշնչումներ օրոնելու համար: Աթէնքի մէջ Օգոստոս կայսեր հանդիպելով, գրեթէ անտիջապէս վերադարձաւ անոր հետ. Մէլաբա հասնելով արեւահար եղաւ, ճանապարհին վիճակն աւելի ծանրացաւ եւ հազիւ կաւարբայի Բրինդէս քաղաքը հասած, Քրիստոսէ առաջ 19 թուականի սեպտեմբեր 21ին, իր յիսուսեմեկերորդ տարեկան հասակին մէջ մեռաւ: Իր մարմինը թաղուեցաւ Նապոլիի մէջ զոր այնքան սիրած եւ ուր այնքան ապրած էր: Իր վերջին օրերուն մէջ հետեւեալ երկտող տապանագիրը շարագրած էր, զոր փորագրեցին անոր դամբանին վրայ՝

Mantua me genuit; Calabri rapuere; tenet
nunc

Parthenope: cecini pascua, rura, duces-

Մանտուան զիս ծնաւ, գրաւեցին կաւարբայիք,
կը բռնէ

Սթամ Նապոլի, երգեցի արօտ ու գիւղ ու պետեր:

Փարիզ

Մ. Ս. ԴԱԻԻԹ-ԲԷԿ

(Ճարուցակելի)